

25
J. J. N.
Kort Beskrifning
Öfver
Den i Österbotn gångbara
Postaps Bjukan,
Med
Wederbörandes tilstadjelse,
Under
Oeconomiae Professorens och Kongl. Svenska We-
tenskaps Academiens Ledamots /

Herr PEHR KALMS
Insende /

Uti et Academisk försök
Utgiftven /

Och
Nogare granskning underståld i Åbo Academies större
re Läro Sal / den 11. Decembr. f. m. 1754,
Af

ISRAEL HOLSTIUS,
Österbotninge.

Åbo, Tryckt hos Direct. och Kongl. Bockt. i Stor-Förstens
dömet Finland, JACOB MERCKELL.

undfekt d. 24. Jan.

Probstén och Kyrclo = Herden öfwer Församlingarne i
Ny-Carleby och det dertill lydande Contract.

Högåretvördige och Höglårde,

Hr. Mag. MICHAËL JESENHAUS.

Vice Pastoren wid Församlingen i Laihela,

Wåläretvördige och Höglårde/

Herr ISRAËL REINIUS.

Comministeren i Lappo,

Åretvördige och Högwållårde

Herr GUSTAV LITHOVIUS.

Samtelige mine

 En gunst J/ mine Gynnare/ städsse mig
ringa blad Eder upoffra och tilskrifwa.
offenteligen beprisa Eder godhet/ den
fiedren til at/ wid detta tilfället/ ådaga lägga
tagen dershöfve/ mine Gynnare/ denna ringa gåf-
utan efter gifwarens rena upsåt/ och ansen den
drig underlåta/ at anropa Himla-förshenen om E-

Mine

Ödmücte

ISRAËL

Ryrko-Herden öfwer Församlingarne i Lappo
Sochn/

Högtwälsäretwördige och Höglärde/
Herr JOHAN ASPROTH.

Vice Pastoren wid Församlingen versammastådes //
Wälsäretwördige och Höglärde/

Herr ISAAC LITHOVIUS.

Comministeren versammastådes/
Äretwördige och Högtwälsärde/

Herr ANDREAS WARGELIN.

gunstige Gynnare.

ertedt/ har giordt/ at jag drifstat mig, dessa
Skyldig erkänsla/ och längtan/ at en gång så
jag uti ymnigaste motto åtnjutit/ har warit drif-
mit wördnads fulla och tacksamma sinne. Up-
wa/ för all Eder gunst/ ej efter des wärde/
med wanlig bendägenhet. Jag skall deremot al-
der både Himmelsta och jordiska sällhet.

Gynnares

Tjenare,

HOLSTIUS.

Råd- och Handelsmannen i Wasa,
Äreborne och Sögwälachtad,

Herr PETTER WIDMARCK.

Råd- och Handelsmannen der sammastädes,
Äreborne och Sögwälachtad,

Herr NILS THÖLBERG.

Handelsmannen der sammastädes,
Äreborne och Sögwälachtad,

Herr JOHAN BLAD.

Mine synnerlige Gynnare.

SDer/ gunstige Herrar/ har jag achtat
min skyldighet likmätigt/ at/ til we-
dermåle af et taktsamt sinne/ för all
Eder mot mig betwista godhet/ detta Academi-
ska arbete upoffra/ med tilönstan af allsköns
wälsignelse uti alt Ert företagande!

Mine Herrars

Ödmüke tjenare,
ISRAËL HOLSTIUS.

S. I.

N Bostaps skögheln i äldre tider/ icke allenast varit mycket i bruk, utan ock i värde och anseende, derom vittnar så wäl den H. Skrift, som wärdslige Skribenter. Des stora nytta i hushållningen, är äfwen almant bekant; ty den gier åter = och ångsköghen sin styrka, befrämjar rörelsen i handel och wandel, och belönar sina idkare med margfalt nöje och nytta. Men så nödig och nyttig närings gren denna är, så många svårigheter och anstötter är den ock underkastad. Den fordrar icke allenast trägen flit och idoghet, utan ock insigt och kundskap i de stycken dertill höra; Men ofta saknas bägge delar hos dem, som der med hafwa at söka, utom hwilka doch ändamålet ej kan årnås med fördel. Obekanta skaddomar upkomma ofta, som giöra hela handteringen underfundom mera skadelig än gagnande. Detta har jag nogsamnt åhrfarit på min fosterbygd; der bostaps skögheln är så mycket mera af nöden, som swära miswärt åhr beklages. Igen ofta nog rycka brödet uhr munnen på landmannen; då nästan hans endaste spis består uti stampeller barkbröd, surz midt och någon gång en bit ost, smör eller tårt kött, om det kan åstadkommas: wid sådana omständigheter, hade sannerligen

ligen många hundra de ofta måst öka de dödas antahl, om icke boskaps skidheln lättat deras hunger och styrkt deras swaga krafter. Men hwert wille man taga wägen, om ock detta felade? En ugel och jämnmerlig dö d skulle wisserligen förestå. Men så har ock, beklageligen, uti de sednare år, en smittosam och okänd boskaps sjukta derstädes sig icke allenast inrisat, och på somliga ställen nog illa hållit huus med boskapsen, utan den har ock sedan smånningom mera och mera sig utwidgat til inwånarenas allt för stora och mera än kånbara skada. Som jag nu dels sielf warit et bedröfweligit witsne til det elände denna boskaps pest på min födelse ort Ås stadkommit, dels inhämtat åtskilliga berättelser om den samma från flera trowärda Personer i Österbottn; så har jag hållit welat utwålsja detta ämnet til et Academiskt försök; Ingalunda i den inbilning, at kunna afhandla och utföra allt det som saken fordrade, utan allenast at ställa korteligen någondunda beskaffenheten of sjukkan det allmänna under ögonen, i den afsicht, at tillåfwen tyrs någon torde finnas, som an derrättad derom, kunde träffa på tienstiga medel, så wäl til präservativ emot detta onda, som ock at bota de redan besmittade. Jag widgår gärna, at i denna beskrisning saknas mycket, äfwen af det, som enkannerligen skulle gifwa lins uti saken, såsom: den sjuka och störta boskapens anatomie, til förläteliga botemedel m. m. Men min inifränkta tid och omständigheter hafwa ej tillåtit mig, at granska allt som sig bort. Wi finna ock, at den på några år, nästan öfwer hela Europa grasserande boskaps pesten, satt de skarpsinnigaste Medicos, som af Öfwerheten enkom blifwit anbefalte samma sjukdoms undersökande, nog at sugla, och merendels til denna stund, lämnat dem i mörken, så wäl hwad rätta och förnämsta ordsakerna til smittan angår, som hwilla säkra botemedel mot den samma månde wara. Hwad kan då af mig wäntas? I medlertid hoppas jag den G. L. benägit anser

mit

mit wälmenta upfsät; och der den Högste lämnar mig tillfö-
le, skall jag framdeles söka til en del upfylla hwad härut-
innan nu brister.

S. 2.

Sin Gudomens första bördan kan ej med wiffhet något
berättas; doch tros, at den intet warit gångle i äldre
tider, utan skall begynt första gången ungefärligen år
1698., uti närra delen af Österbottu och allenast i Limingo
Söchn, hwarest den här och der wiste sig, på de så kallade
Limingo lötar (Fen. isä och wåhå keto) som är et låg-
ländt och jämt fält, hwilket, genom en derigenom i hafwet
löpande åå, afläres i twänne delar. Sedan tiltog den små-
ningom mera och mera, utbredandes sig widare äfwen på
andra til dessa lötor gränsande ställen, och har warit somliga
år ganska swår och kånbar; såsom i synnerhet år 1735. (a)
då den ock flyttade sig til Lumijoki Capel, derest den ej ännu
tillförene blifwit förspord, och hwilkas creatur hafwa intet
umgänge med de omkring lötorne boende byars boskap. Se-
dan den tiden, har den här i Limingo småningom afstadnat,
så at den på ätta års tid ej någon särdeles skada giordt
(b). Wid påß år 1720. eller 1721. yppades den äfwen i
södra delen af Österbottu, och aldrast i Storlyro Söchn
(c). wid Napoby, der drabbningen emellan den Swenska
och

(a) Det säges: at allenast på en dag dödde 90. Hästar, utom
en myckenhet annor boskap.

(b) Om dessa omständigheter har Vice Past. Herr ESAIAS RAVAN-
DER, lämnat mig gunstig underrättelse.

(c) Efter gammalt folks berättelse, skal för 60. a 70. år tillbaka,
en art af boskaps fluga, warit gångbar i Wala och Vero; fast ej så
mycket starkt; doch säges: at äfwen folk blifwit besmittade deraf; men
wisst är, om det warit den nu gångbara eller någon annan.

och Ryssa Armeen år 1714. för sig gief (d). Med denna lilla byn war den intet länge nögd, utan tog sedan vidare för sig, och gief snart öfwer hela Sochnen (e); men blef likwäl måst innom den samma i många åhrs tid; och öfwas de inga särdeles wäldsamheter i de näst gränsande Sochnar, ehuru de intet blefwo utan besök då och då; Men någon tid derefter, nemligen år 1735, tog den ock öfwerhanden i Laihela och Lillkyro Sochnar, som äro närmast belägne til Storkyro; söljande år lät den ock infinna sig i Vöro; men har dock intet angripit dese Sochnar så swårt som Storkyro (f). Åhr 1744. om sommaren, (som började med stark heta och tårcka) kom den, i början af Junii Månad, til Lappo och Ilmola Sochnar, hwarest den med ganska stor håstighet grasserade i 3. åhrs tid (g) och gjorde ända snart sagt på alla hästar, och en stor del af annor boskap (h). Detta år war den ock nog swår i Mustasari Sochn; men likwäl lindrigare, än uti de öfrwannämde. De sidste förslutne åhren, har man, Gudi låf! ej haft så stor känning af henz ne

(d) Af somliga wil föregifwas, at den warit gångse redan före Kyro-slag, och skal begynt ifrån Orimola och Ullwila byar; men berättelserna derom äro så olika, at man ej kan bygga derpå. Men wist är det, at den efter slaget började ifrån Rapoby, och alt sedan påhållit.

(e) Ifrån år 1734. til och med 1745., har endast i Storkyro dödt af häst. 1641. Kor 1293. Dyar 689. utom et stort antal unga nöd, Får och Swin. Åhren 1742. och 43. äro intet här inberäknade, emedan man ej kunnat få förteckning deröfwer.

(f) Åhren 1735. och 36. dödde i Laihela, Häst. 88. Kor 143. De 2:ne söljande åhren i Vöro Häst. 348. Kor 290. Dyar 50.

(g) Sinkdomen började detta år något förr i Storkyro, än i Lappo och Ilmola.

(h) I Lappo neberlade den et antal af 394. Hästar. 590. Kor. 87. Dyar. 103. unga nöd, utom Får och Swin. De 2:ne söljande åhren sefse til stort mindre antal; men måst wid Moder Kyrkan. Samma år i Ilmola Hästar 152. Kor 136.

ne; dock har hon nästan ährligen, här och der, lämnat något teki efter sig. De midt i landet belagne Gochnar, så som ock Lappherd, Nerpis och Malax, hafwa härtils, så mycket mig bekant är, haft den förmån at slippa denna obegärliga gästen; wore ock önskeligit, at den framdeles wille ej allenast lämna de samme obefökte, utan at den ock wille aldeles försvinna från de orter, som härtils haft så stor och swår känning af den samma.

§. 3.

Så följer en kort beskrifning öfwer sjukdomens art och egenfkap, om hwilka man kunnat giöra sig underrättad; och har man i achitagit derwid följande:

1:o Sjukdomen är intet alla åhrs tider lika; utan nu swårare, nu åter lindrigare. Den begynner gemenligen i medio Junii, tiktager sedan småningom, rättandes sig mycket efter wäderleken, så at om wäderleken är kulen och rågnachtig, så märckes ock sjukdomen swagare; men twärtom uplifs was den af torcka och värma; hwarföre den ock altid är swårast just den hetaste tiden af sommaren, som gemenligen infaller, efter gamla stylen, i slutet af Junii och i början af Julii Månader. Ut i Julio begynner den småningom aftaga, och tyckes lika som mera och mera förlora sin styrcka, och nödgas täncka på affied med den då ifrå och bortwikande solen och hetan, som nu mera, synes förmechna sjukdomen sin tienskt til widare fiendtligheters utöfswande. Om des sidska slut kan dock ej något wist sägas, emedan wäderleken, som sagt är, dertil mycket bidrager. Åhr 1744. då det i Julii Månad blef rågnachtigt och kullit, så märcktes straxt sjukdomens aftagande, hwarpå den och nästan aldeles uphörde; men i slutet af samma Månad, då wärman åter öftes med warande torcka, så infant sig ock besfaps sjukan å nys, ja, af-

ven på sådana ställen i Soehnen, der den intet ännu tillförene varit. Somliga åhr warar den långt in på Augusti Månad, som enklannerligen åhr 1735. och 1744. blifwit anmärkt; doch plåga inbyggarna, som komma i mistning af sinå Kreatur, förskaffa sig andra i stället gemenligen wid slutet af Augusti Månad, som då merendels blifwa conserverade til nästa åhr, fast ej altid. Til wintern plågar den gemenligen upböra och giör då ingen särdeles skada; doch har man äfwen ibland måst råna den om wintertiden då och då, och säges den wara svårast i December Månad NB. när kolden är som strängast.

2:o Plågar den wara håstigare när den upkommer i heta somrar, och tyckes då lika som wilja täfja med hetan om förträdet at ansåchta de arma Kreaturen, i synnerhet om det sidsnånde warat någon tid med lugn och torcka; men om den ej råjer sig i Junii och Julii Månader, wäderleken må wara hurudan den wil, så har man, näst den Högstas bistånd, förhoppning, at blifwa förskont det åhret.

3:o I början säges denna sjukan intet hafwa angripit hästar, utan förnämligast hornbostap; men twårtom, giör den nu altid sit största byte af de först nämde; häraf händes, at när något hemman eller by blifwer af sjukan angripit, så går det merendels mangrant med hästar; men intet så med horn-Kreatur, (hwilket doch ingalunda är så almant, at det icke skulle tåla någon exception). Måst Hästar döe der af stor hornbostap; sedan får, intet många kalfwar; men aldränst Swin. Några kattor förmenes och hafwa blifwit döde deraf. Höns och gåås skadas intet, icke heller hundar af blotta nosande på de besmittade eller deras as; doch har man sedt, at, om antingen hundar eller swin slickat uti sig de besmittade Kreaturs blod, så hafwa de sjuknat, och ibland äfwen störtat (a). Sjukdomen giör ingen skildnad emellan

(a) Bänderne plåga ofta upståå såres på de besmittade Kreatur

mellan Kreaturen, utan låter sig behaga så väl det magra som feta. Men märkvärdigt är, at då boskaps skulan på andra orter låter åtnöja sig endast med Hästar och annor boskap, så angriper denna här underfundom jämnväl menniskior, både yngre och äldre; doch ej så mycket som andra Kreatur.

4:o De Kreatur, som hämtas ifrån andra orter, dö oftast inom några dagar, ja, och stundom samma dag de dit ankommit. Des utom säges: at om skadomen åhret derpå, sedan de blifwit hämtade til orten, begynner röra sig, så måste desse alltid först sätta lifvet til.

5:o Wisar den sig antingen in- eller utvärtes, men ej, så mycket jag wet, begge tillika. Menniskior hafwa blifwit allenast utvärtes ansluckne, och det gemenligen på sådana ställen, som äro blotta och bara, såsom: ansigte och händer; jämnväl ofta i ögna läcket; men stundom och på andra med kläder betäckte lemmar.

6:o Menniskior, som haft anstöt deraf, hafwa i början ej kändt någon invärtes svæda och värck; utan på det ansluckna stället hafwa somliga märkt et kislande eller häftigt kliande, somliga et swidande, och somliga som et stung af en nåls udd med hetta; men andre deremot hafwa intet kändt något sådant. En stund derefter, har på samma ställe uppkommit en liten blemma eller blånad, til färgen svartgul, samt igröpt midt uppå. Denna blemman eller blånad plågar sedan uppsvälla, icke annorlunda än efter et orm bet, och det inom en kort tid til en fäselig svulnad, då och svæda och värck

medan de ännu lefwa. De underlåta icke heller at få dem sedan de blifwit döde. Vid sådana tilfällen har ofta händt, at då något Swin eller Hund slockat uti sig blodet, som runnit utur Kreaturet på marken, hafwa de på samma stund sutnat och swulnit jämmerligen, i synnerhet i hufswudet och hela frambelen, ja somliga, som tagit för snällt för sig, hafwa satt lifwet til; men andra genom söt-midlets drickande, som förmenes, kommit sig före igen.

wårck på det anstuckna stället tiltager; derpå insinner sig hos patienten en swår hufvud-wårck; sedan ock inwårtes ref med stark wåmjelse och upkastning. När såret blifwit upskurit, så har löttet derunder varit swartachtigt och gansta funkt.

7:o Andra Kreatur angriper den dels in-dels utwårtes, och wet jag intet wist hwilket oftare stier; Men ofelbart är det, at år 1744., öfvenså 1745. märktes största delen utwårtes anstucken. På de inwårtes besmittade kan ej märkas något utwårtes teken deraf widare, än at på somliga har genom bågge nåsborar utrunnit en mycket ful gulachtig slem; på somliga har man sedt, at blod utbrustit genom bågge ändar; på andra har åter en gulblodblandad wåttska eller swett utbrustit öfver hela kroppen sedan de blifwit döde. Deras inålsfwor dro intet öfver allt förskämde; utan allenast något wist ställe, som träffat för skätt, (så kallas sjukdomen i almänhet;) så at hos somliga funnits en förderfwad lefra; hos somliga har den angripit hjertat; hos andra åter mieltan, gallan, blåsan eller något annat ställe, som alltid, af sammanlupen och derwid stelnad blod, ser mörkt ut, stöcande något på gult.

8:o De Kreatur deremot, som allenast utwårtes skadas, såges intet hafwa något inwårtes synligt fel; icke heller ser man genom deras nåsborar utflyta någon wåttska, som dock stier hos några af de inwårtes anstuckna. Såret eller det skadade stället är af samma beskaffenhet som på menniskior; Neml. at något ställe eller lem uppsväller; och har swulsten befunnits inuti swartgul och uppsvuld med et tjockt slem, darrande som grod-råm då det widröres; är alltså intet mycket olik det inwårtes såret. Men härwid är märkwärdigt, at det utwårtes såret har funnits hos somliga Kreatur, i synnerhet på de tjockare ställen, således, at friskt och oförderfwadt lött varit emellan sielfwa såret och inålsfworna, emellan smittan intet trängt sig allt igenom; men hos andra deremot

emot, har den gått allt till inålsivorna, dock, så mycket man kunnat märcka, utan att skada dem. Hos somliga säges också blifwit märkt, lika som hade en kula genomborat hela Kreaturet genom hjertat, och lämnat, der den gått fram, svart spår efter sig; men detta händer ej så ofta. Af de utvärtas lemmar äro för denna smittan måst utfatte: hufvud, (och det oförmåstast under hakan) hals, bröst, under buken och, i synnerhet, på hästar humskan och på kor juren; dock äro understundom jämväl andra ställen skadade.

9:o Att denna sjukdomen är smittosam bör ej tviflas; det kan tåmligen säkert slutas af det redan anförda, när man med hvarannan jämför och noga öfvervägar de derwid förekomna omständigheter; men utom des lämnar också årsakens heten och wid handen nog tydeliga wedermålen och spår af denna obehageliga smittningen (b), och skulle man nogsam blifwa öfvertygad om sanningen deraf, allenast man wille anställa försök dermed (c).

10:o När hästarna sjukna, så kan det gemenligen märckas

B

af

(b) Det är i synnerhet märkwärdigt hwad Vice Past. uti Laihela, Herr ISRAEL REINIUS mig gunstigt meddelat. Hans egna ord lyda så: "Deremot wet man dock det säkert hänt, att en Häst, som varit i en besmittad Sochn, kom hem, blef sjuk och störte, samt NB." lämnade sjuk an efter sig i gården allt här till. ic." Flera sådana exempel hade, till hända, ej varit ondt efter, om man allenast wetat gifwa acht derpå; men jag håller för, att man också af detta enda kan tryggeligen afstaga des smittosamma art.

(c) Denna omständighet har gemene man i synnerhet dragit i tvifvelsmål, hwartil de åtskilliga, wid sjukdomen förekomna händelser och råd, som ej tyckas komma öfverens med smittosamheten, synes gifwit dem anledning. Jag wil nu anfordra deraf det förnämsta. Den mening, att denna sjukdom är smittosam synes, hos mångom, ej hafwa rum för följande: Först i anseende dertill, att de kring om Limingo belägne Sochnar allt härtil intet behöft årfara des skadeliga värdkan, och det likväl troligt synes, att den, på ett eller annat sätt, kunnat befordras till dem, om sjukdomen varit smittosam. Sedan också, att den förblef så många åhrs tid endast i Storkyras Sochn; hwilket förtienar

af deras stillastående, uedslagna hufvud och flötande öron; de se och ganska bedröfvade ut. Somliga försaka all mat och dryck, (hvilket och måstedels är et dödligt teken); men andre säges deremot äta och dricka, så länge krafterna det tillåta, des starkare, ju häftigare flukan ansätter. De andas och släsa ganska häftigt; andedragten är på somliga svår och

så mycket mera upmärksamhet, som en långlig wana hade giordt hwar och en så säter, at nästan ingen wisse frukta för den samma, utan de kringliggande Sochnar fortsatte likafult sina Stads- och andra angelägnare resor genom Storkyro, ofta under den farligaste tiden, som dock, på många åhrs tid, intet tyktes hafwa någon skadelig påföljd. Wid utwidgandet tyckes den icke heller altid i achttagit den ordning, som af smittosamhets lagarna borde följa: hwaras händt, at sjukdomen upkommit ofta i sådana byar, som intet haft så nära grannskap med de besmittade, då deremot de, som varit så godt som midt i lägan, blifwit icke allena så långt conserverade, utan och några hemman aldeles ofskade, och tadt deras Kreatur dageligen umgäts med de andras; Swårtom har och händt ibland, at den, som det ena året sluppit aldeles fri och skadeslös, har et annat år fått låf at kunnas wid denna gåsten, då åter de, som lidit tilförene, blifwit förfonte. Widare synes strida emot smittosamheten jämwäl det, at intet alla Kreatur, som umgäts med de suka, blifwit besmittade. Ofta har händt, at de besmittade dödt om natten i sähuset midt ibland de andra; men icke desto mindre har flukan stadnat derwid, ehuru man om ingen ting varit mindre angelägen, än at förkomma besmittelsen hos de öfriga. Hit hörer äfwen det, at Hästar, som, i mening at undfly smittan, blifwit förde, antingen långt afssides till skogs marcken, eller och i stärr-gården, der ingen sådan suka tilförene varit, hafwa icke desto mindre satt lifwet til. Dessa, och flera sådana händelser, hafwa varit nog tilräckelige at sätta, icke allenast den gemena och enfalliga hopen, utan och andra i förundran, samt uhr ständ, at falla et rätt omdöme om sjukans art och beskaffenhet. De enfalligare hafwa och, utan twiifel af sådana sällsamma händelser, tagit sig anledning at tro, at sjukdomen styres af en Högre och Wächtigare hand, (hvilket man i wist afsende ingalunda wil neka) som hwarcken bdr eller kan genom menniskliga anstalter förhindras; hwarföre de icke heller på något sätt varit angelägne, at hindra de friskas umgänge med de suka, emedan de inbillat sig ingen skadelig påföljd deraf. Men så stridande som nu de anförde händelser i första påseude synas med smittosamheten,

och träng i synnerhet när halsen upswäller; andan är förgiftig (d) och illa stinckande. Horn-Kreatur wända igen at idisla, äta och dricka antingen aldeles intet, eller ock ganska litet. Kona milda blod i börian; men snart derpå förgår dem all mildt, hwaras man ock wet at de sjuknat. Så wäl hästar som horn-boskap darra ganska starkt öfwer hela kroppen; durcklopp insinner sig ock hos dem, som kunna uthärda sjukdomen någon tid.

110 När smittan hunnit widare utbreda sig i kroppen, så ansätter ock sjukdomen starkare, och förorsakar, både hos folk och så, en öfvermottan häftig och osidelig pina: då begynna de häftigt at ångstas, äro ganska orolige; Kreaturen gå eller löpa af och an, alt derefter deras swaga krafter tillåta, jäm-

B2

wäl

sa litet kan, wid nogare efterseende, besmittelsen deraf nekas. Sant är wäl det, at det är swårt, at utforska dessa Natursens hemligheter; Men mån icke de lifafult kunna hafwa sina skälige orsaker, och sjukdomen der änte wara smittosam? Det wore ju orimligt, at, då årsfarenheten wisar wårskan, wilja nesa orsaken dertil. Skulle wäl någon wilja nekaf, at Menneffis pesten är smittosam dersöre, at äfwen derwid ofta förekommer sådant, som af smittosamhets lagar ej tyckes kunna hänledas? Det samna gäller äfwen här; och borde man dersöre, i stället at twifla derpå, wara på alt sätt angelägen, at betaga gemene man det skadeliga förtroende til sjukdomen, och deremot introcka uti honom räddhoga och misstroende til den samnas; Det wore sannerligen ej utan sin goda nytta. Men häremot kunde invändas: Den möddan wore så onyttig, som det wore öndgeligt at antingen genom de friskas flitande ifrån de sjuka, eller på något annat sätt, wilja förekomma smittans utwidgande, emedan årsfarenheten intyggar, at sjukas lifafult angripit äfwen dem, som efter föreniswandet aldrig warit i umgänge med de besmittade Sw. Mitt påstående kan dersöre intet nekaf; In et enda Kreatur kan ofra wara orsaken til många hundrades nedverlag, mån det wore onyttigt at förhindra sådant? Öndgeligt är det ock, allenast de sjuka flitaf ifrån de friska, då besmittelsen lätteligen förekommes. Mån icke eldens wäldsamhet bår förhindras dersöre, at den bränner alt det som förekommer?

(d) Man har exempel, huru som, då man warit syfselsat at Cureren en pest-stucken Ko, och hon, wid intagandet af Medicinenter, som man bemödade sig at stoppa henne i halsen, släke den, som dermed war

wäl inuti watten, om sådant tilfälle är, at deruti söka lindring för den plåga och smärta de hos sig känna; ibland lägga de sig ned af orkeslösa och matthet, ibland resa sig åter up igen, sucka och pusta, och somliga hafwa jämnwäl ynceligen låtit, at lika som derigenom wela tillkänna gifwa sit elände.

12:o Nägre, så wäl af menniskior som andre Kreatur, som blifwit besmittade, hafwa kommit sig före igen, jämnwäl utan at bruka något deremot; doch klier detta sällan. Största delen af Få-Kreatur sätta snart lifwet til sedan de sjuknat, i synnerhet de som blifwit inwärtas anstuckne: Somliga dö inom en eller flera timmor, somliga inom et dygn, och somliga hafwa aldeles bråstörtat, så at man ej en gång wetat det de varit sjuke (e); somliga lefwa wäl öfwer några dygn, men måste ändå änteligen stupa; Et godt märke säges wara, om det begynner draga ut på tiden, ty der goda bote-medel då äro til fängs, är gemenligen förhoppning om Kreaturets wedersående. Menniskior kunna uthärda sjukdomen något längre, men högst til femte dygnet. Föröfrigt är denna sjukkan dödande, fast och allenast et finger, eller någon annan mindre farlig lem blifwer anstucken, der ej bot i tid emellan kommer.

13:o De som slå och upståra de uti denna sjukkan döde
Krea:

syfselfatt, i ansigte, det samma begynte straxt at upswälla, och har Patientten, någon stund derpå, kändt hos sig en häftig inwärtas wärck och sweda; men blef likwäl medelst goda bote, medel restituerad.

(e) Emedan somliga Kreatur dö så hastigt, så frågas: Angriper sjukdomen Kreaturet antingen just då eller samma dag det sjuknar, eller lägges grunden dertil redan någon tid förut? Svar. Det förre tyckes wäl årsakenheten bekräfta, (hwilket dock ingalunda bör slutas af deras hastiga död) men kan likwäl intet utgöra någon allmän regel; ty många och det sednare hafwa rum. Derför synes sannolikt, at en del intet haft någon början til sjukdomen för än samma dag, åtminstone intet många dagar för än det kunnat märkas; men deremot synes andra hafwa burit döden hos sig en lång tid förut, innan den, antingen uti inwärtas swulnad eller någon annan wälds, wärckan utbrustit.

Kreatur, plåga ofta blifwa anstufne på sätt som åfvanföre
 No 6. anmärkt är, och skal i synnerhet wara farligt, om
 de derwid antingen skåra sig, eller på annat sätt få något
 blodfår, ty då kunna de näppeligen undgå at blifwa besmit-
 tade. Somliga wilja ock föregifwa: at det skal wara myc-
 ket åfventyrligit, at bannas eller swärja wid dylikt tilfälle,
 emedan denna afswarsamma gästen säges intet tåla det, us-
 tan angriper dem straxt för sådant otidigt mangläfs, hwilket
 man lämnar derhån. Större delen har dock upsturit dem
 utan skada. De som tagit deras lödt, rökt, insaltat och förs-
 tårt det, hafwa icke heller haft någon märckelig länning;
 hwilket til åfventyrs bör tillskrifwas, dels saltet, rölandet och
 fokandet, dels ock at det förgiftiga blodet aftappas wid de
 besmittade Kreaturens slagande. Men oachtadt allt detta,
 kan sådant handterande dock intet anses för annat än högst
 skadeligit, i synnerhet när det skedd utan ringaste affende på
 rummet, der det med mindre fara kunnat företagas, utan på
 alla ställen hwar det hålst förekommit, ja ofta, inuti hufwa
 fågård, der de öfrige sedan obehindrade haft den begvämlig-
 gaste lägenhet, at undergå samma öde; ty när en solsklar år-
 farenhet wisar at sjukdomen är smittosam, så är ju handgripe-
 ligt; hward påföljd sådant oförsigtigt medfarande med de sjuka,
 måste hafwa, det är, at bära wed i elden, och med konst
 understödja en landet öfverflödande wattuslod.

S. 4.

S Wilka de råtta orsakerne manne warit och wara til
 denna nu omtalta Boskaps sjuka, läwer ännu ej wa-
 ra så afdeles afgjordt. Pesten, anten den då grasserat
 med menniskior eller boskap, har för des obegriplighet skull,
 eller at man ej kan få någon reda på den, blifwit kallad för
 öster quid, eller för något Gudommeligit, hwilket man ej

På en utfärsk. Det är härmed bestäffad, som med mycket annat i naturen, at det döler sig på så margfalligt sätt; der före bör man ganska mycket hafwa förut af en ofstidig årsfarenhet bekant, innan en kan med trygghet skrida til rena slutsatser. Wido sättes detta, så famlar man ofta i mörkret med allehanda skensagra målingar, som en qwick, men mindre warsam inbillnings gåfwa kan frambringa. Som det nu saknas mer än mycket wid beskaffenheten ic. af denna Boskaps-sjuk, så må min Läsare ej undra, at jag ej wägar mig, at utgifwa något som den enda eller sanfylligste orsaken härtil. Jag får dock låf (ehuru det fordras ännu mångfalt flera rön härutinnan) at h. hwid anföra det förnämsta af det, som en eller flera i Österbottn uppfört bland orsakerna til denna pest, då jag och utbeder mig, at wid en och annan så yttre min enfalliga tancka.

1:o Nästan almindt har man i början varit af den tancken, at betes marken wore bekäjad med förgiftiga växter; hwartil man trodt sig hafwa så mycket större anledning, som skuddomen altid grasserat om sommaren, och det måstedels på en wiss tid; sedan ock, at den intet varit lika på alla ställen uti en och samma Sochn, emedan de skadeliga växter funns de finnas til större ymnighet på det ena än på et annat ställe.

2:o Dernåst har misstancan, hos en del, fallit på stillastående och förrutnade watn, hwilka des u om ofta plåga wara upfylte af hwarjehanda små krål, dem boskapen i starck hetta och eljes, wid drickande, lätteligen kommit at fröja i sig; och tyckes denna mening, (utom det, at på sådana watn är der på orten ingen brist) i ansende til de blodiga excrementer och maskar, som i somliga Kreatur funnits, wara nog billig.

3:o Andre deremot, som ej funnit sin räkning uti desse, hafwa beegnt skjuta skulden på yrå (insekter) och påstå, at orsaken til skuddomen borde sökas ibland dem.

4:o Vidare, emedan alla wid sjukdomen förekomna händelser och rön, kunna intet lätteligen hänledas ifrån de nu anförda orsaker, så hafva några tagit sig deraf anledning; at mistäncka en förståmd och besmittad luft; hafva ock blifwit styrkte i denna tancken icke allenast deraf, at åtskilligt, som med de andra meningar förekommer orimligt, synes med denna kunna bisäggas, utan ock af åtskilligt annat, som tyckes bekräfta sannolikheten deraf.

5:o Andra hafva hållit några upstigande skadeliga mineraliska ångor, eller några med skadeliga mineralier besmittade watten eller växter därföre mistänkta.

6:o Nu får jag ock låf, at änteligen anføra äfwen gemene mans tancka om orsaken til boskaps döden. I början, då denna sjukkan aldräförst yppades, föll mistänckan på Ryssarna; utan twifwel deraf, at den upkom icke långt efter Rysska armeens uttåg ifrån Finland, och skall desutom i Ryssland af ålder en sådan sjukka warit gängse; eller, at den upkommit af de döda kroppar, som woro begrafne der slaget uti Stora Kryro stod åhr 1714 emellan våra och Ryssarne.

7:o Sedan har ock gemene man begynt föregifwa, at i luften skall fluga, jag wet icke hwad för giftiga börfster, hwilla, då de tränga antingen en Menniskia eller et Kreatur, tränga sig uti köttet, och således med sit gift förorsaka denna skadan. Hos Få-Kreatur såges ej ofta blifwit fundne sådana, emedan skadan kan sällan märckas så snart hos dem; men utur ganska många menniskior, försäkras det, de skola blifwit uttagne. Til utsendet såges de warit såsom små abbor-börfster, (*) til färgen swarta, och twägreniga i den större, men gula, mycket skarpa och hvarsa som en nål i den mindre ändan. Andre säga: at de sedt ut som swinbörster. Man wil ock föregifwa, at, sedan en sådan blifwit uttagen, och lagd afhides på et wist ställe, den aldeles förswunnit i et ögnablick. När

(*) Radii aculeati pinnarum dotalium Percæ.

När en mindre lättrogen sökt at draga detta i twifvelsmål och welat öfwertyga dem om wederspelet, har deras inbillade ärfarenhet giordt dem så enwisa, at de ej gittat återkalla deras påstående, utan, återopandes på sin egit äfyna vittnesmål, föregiwiit det för en aldeles ostridig sanning. Huru nu härmed är bestaffad, lämna jag derhån, emedan mig felas både egen ärfarenhet och tilförlätelig underrättelse af andra derom; men troligt synes likwål, at ehuru deras sägen torde insett vara aldeles utan grund, så hafwa de doch förmodeligen irrat sig uti sin inbillning, och smickra sig af ärfarenhet, der de likwål ingen ting mindre wärfeligen ägt än den samma pålitelig; detta är så mycket troligare, som et sådant fel (*subreptionis vitium*) nog ofta begås, icke allenast af gemene man, utan ock af andra, som hafwa både närmare insigt och mögnare eftertäncka i saken. Zmedlertid tors jag ej aldeles neka, at ju denna berättelsen uti somt kan hafwa någon grund. Det förtjenar at läsas, som finnes infört uti en Disputation, under Herr Archiaterns och Riddarens LINNÆI insende utkommen i Upsala, under namn af *Miracula insectorum p. 9. seqq.* hwarthån jag wisar Läsaren; och önskar, at de, som kunna få tillfälle, at bättre blifwa underrättade häröfver, wille med all granskning undersöka denna saken.

S. 5.

Su wile wi forteligen närmare efterse, hurumida någon af de äfwan anförde orsaker kan anses för grunden til sjukdomen:

1:o Att Boskapen af förgiftiga örterers åtande fått lifwit til, intyga mångfalliga exempel; at en och annan, som upskurit och tagit skinet af de utaf förgiftiga örter störte Kreatur, blifwit lika som deraf besinnadt, och ibland sålunda fått lifwet til, påstås ock af somliga; men at en sjukdom, up-
så

Kommen genom sådana förgiftiga örterers åtanke, skall wara så smittosam, som den wi nu i detta korta arbete enkannerligen omtale, lærer swåriligen med några exempel och tillräckliga skäl kunna bewisas. Således kan man ej neka, at icke några af de Kreatur, som stört i Limingo, fåt sin bane af den förgiftiga örten Cicuta, som der i myckenhet wäxer, hwilket och Herr Archiatern och Riddaren LINNÆUS intygat i sin Flora Lapp. S. 103. 12. 14. men så låra doch andra der på orten, som haft en mera smittande sjukdom, fåt den af andra orsaker.

2:o Hvad förutnade och elaka watten angår, deri boscäpen ofta om sommaren nödgas dricka, så nekas wäl inga lunda här, at icke de jämnväl kunna skada Kreaturen, förorsaka hos dem en förderfwad lymph och seghet i blodet, som således blir til circulation otjentlig, och följachteligen orsaken til hwarjehanda sjukdomar, hwilket all en mångfallig årsaken bestyrker; men om de kunna åstadkomma, at sjukdomen blir smittosam, det fordrar ännu en närmare undersökning.

3:o Beträffande åter den tancken, som torde sjukdomen förorsakas af några förgiftiga och skadeliga insekter, anten de då wore uti et bortskämt watten, som boscäpen druckit, eller uti och på de örter boscäpen åtit, eller och at de wore otroligt små, och fördes omkring af luften, samt anten genom andedragten kommo in i Kreaturen, eller satte sig uti deras porer, och sålunda wore i stånd, at på en längre eller kortare tid taga lifwet af Kreaturet, så fordrar den saken nog upmärksamhet. At insekter på mångfalligt sätt, anten förorsaka åtskilliga swåra sjukdomar, eller och ofta en hastig död, så hos menniskor som boscäp, kunde, om tilfället så tillåte, med tusende exempel bewisas. At äfwen wisla smittosamma sjukdomar, som til exempl. Skabb och Klåda, förorsakas af ganska fina insekter, är af Medicis redan afgjort.

Alt och Rådsot, Skälfieber, ja seltfwa pesten intet annat äro, än en oändelig myckenhet fina infektier, som med lusten insmuga sig i menniskan, påstås fast af en del utaf de största Medicis. Men som (churu många omständigheter synas wela styrcka en om sannolikheten af denna tanckan) ännu åtskilligt til sakens förklarande fordras, så wela wi rekom-mendera detta til widare och nogare skärskådande, och kunna imedlertid intet sluta något wist.

4:o Huru mycket en ren och sund luft bidrager til menniskians och Kreaturens hälsa, och huru twärtom en ruten och förderfwad luft åstadkommer allsköndliga skadeliga sjukdomar och ofta seltfwa döden, är allom så bekant, at det är nog endast hafwa nämt det. Huru näst för alla pestier, i synnerhet de större, och äfwen merendels hela tiden under de sammansgrasserande, wäderleken warit nog owanlig, anten för torr och warm, eller warm med mycket rågn, winden fuchtig och rötnad, lusten orörlig, förderfwad och illa stinckande, m. m. Kan nogsamnt inhämtas af de böcker, som handla enskannerligen om pesten: här af är, at mer än många påstå, at orsaken til pesten beståe uti en skadelig och förderfwad luft. Förfarenheten tyckes ock ganska mycket beskricka detta, och ganska många af de egenkapaper, som äro en pest följachtige, kunna ledas härifrån. Men så lärer man hafwa swårt at säga, det den i Österboten i flera åhr gående bokaps döden eller pesten förnämligast häröftr af en sådan förfämd luft, churu man ej nekar, at en dylik luft ganska mycket kunnat befordera des tilrägande. Hwi skulle den så länge drögt uti en Gochn och på et ställe? Hwi hafwa ei de näst gränfsande swårt blifwit besmittade, som doch beständigt dragit uti sig samma luft? Hwi skulle de, som i flere åhr warit för smittan fria, antes igen såt drifara den så stark som de andra. Doch kan ännu på et annat sätt lusten wara bidragande härtil, som längre ned skal omnämnas.

5:o At skadeliga mineralier ofta tillfölydat böden så wäl
människior som Kreatur, är nogsamnt bekant; men om sådane
af mineralier skadde kunna sedan besmitta andra, är mindre
afgjordt; och aldreminst är bewist, at den i Österbotn gras-
terande pesten har sin uprinnelse derifrån.

6:o Den meningen, at bostads pesten i Österbotn först
upkommit af de rutnade kroppar, som blifwit begrafne efter
Storkyro slag, är ej så aldeles at förkasta; ty det fordrar
upmärksamhet, at sjukdomen, i den södra delen af Öster-
botn, började icke allenast först i Storkyro, utan i synner-
het, at den efter slaget började på sielfwa actions plazen,
nembl. i Napoby; hwaraf man ej annat kunnat, än falla
på den tanken, at ångan och u. d. utstängingar ifrån de dö-
da kroppar, af hwilka många hundrade uti en grop, wårds-
lösst nog, begrafne blefwo, anstuckit lusten, hwaraf sedan den-
na smittan upkommit. Låt oss här stadna litet, och se efter,
hwarad andra, som talt om orsakerna til pesten, af Historie
Böckerne anför. Under Keiser AURELIO COMMODO och
i GALENI tid war en stor pestilencia, som skall wara kom-
men af det tilfället, at Anidii Cassii soldater, uti Apollinis
Kyrcka uti Staden Seleucia, öpnat en lista, hwarutur kom-
mit en så förgiftig qwalm, at tredie delen af människorna
deraf äro döde wordne (a). I Påstwen GREGORII tid up-
kom pesten i Rom af en stor orm, som rutnade i Tiber-
strömmen. I det femtonde seculo rutnade en Hwalsfisk mid
Toscaniska stranden, och gjorde pest öfwer hela Hetrurien
(b), at förtiga flera exempel, som intyga, at pest ofta upkommit
af förrutnade aas, anten at de döda kroppar blifwit wårdslösst be-
grafne, eller at man öpnat gamla grafwar, eller at människor eller
Kreatur druckit af sådant watn, deri anten en myckenhet döda
kroppar legat, eller som runnit genom de ställen, som med aas
warit upfylte; och at sådana pester hafwa ibland börjat på män-
niskior

nissior, ibland på boskap. När litet efter Storkyro-slag en Colakisk Öfverste blef stuten i Voro, och der af Colaquerne uti des granna kläder begrafsven, öppnades des graf någon tid derefter af några bönder, i mening at finna några dyrbara ting hos honom. Af en ånga, som då upsteg utur grafven, fingo de en svår känning; ty hos somliga satte den sig i näsan, och nästan som kräsvetan upfrätte den, hos andra angrep den någon annan del af kroppen, och gjorde der et stort sår, hwilket i flera åhr war öpet och luctade nog illa; doch märcktes ej at desse sedan besmittade andra. Månn man då skulle töras säga, at början af boskaps pesten kunnat komma deraf, at boskapen anten nosat på de döda och upgräfna aas, eller druckit watten, som flutit förbi sådana rutnade kroppar, eller slickat någon jord upsyld med exhalationer af desse döda aas, eller at de kommit at på något sätt nosa på eller komma wid sådana döda kroppar, som i lifstiden haft någon smittosam sjuka? Eller månn man skulle få tro, at ångan och utdunstningar isfrån de rutnade aas, såsom man ment, kunnat hafwa sådan wärkan? Men at den sedan ständigt nästan åhrigen påhållit, synes få tillskrifwas myckenheten af de döda Kreaturs aas, som blifwit icke allenast ganska wårdslost nedgräfne, så at en del näppeligen wårdat sig med en twärhands mull öfverhölsja deras gropar, utan ock ofta wårkt den förgiftiga kroppen på öppna fältet, under bar Himmel, at rutna och stincka, hwarpå intet annat kunnat följa, än en förgiftig ånga och utdunstning, som solen isfrån de stinckande kroppar och deras föga öfvertäckta gropar utspinar, hwilken ock sedan til lifwet angriper alla dem, som träffa på sådana förgiftiga källor, och gör dem til et tienligt ånine, at sedan på samma sätt föröfwa wäld på de öfrigas lif. På detta sätt synes man någorlunda få swar på följande frågor: neml. 1:o hwarföre har den icke warit så gångse i Lappherd, Nerpis, Malax &c. som i Storkyro,

Laihela &c. 2:o Hwarföre började den intet samura tid i Ilmola, Lappo &c. som i Storckyro? 3:o Hwarföre i Storckyro mera än i de andra Sochnar? 4:o Hwarföre i den ena Byn det ena åhret, i en annan By andra åhret starkare? 5:o Hwarföre i Junii Månads slut och i Julii början starkast (c)? Men om och detta är den enda och sanfkyldigaste orsaken till denna Boskaps pesten, vågar jag mig ej säga, i brist af nådig kundskap om alla egenheter, äfwen de minsta af denna sjukta (d). Det torde icke wara mot sanningen sträfwande, om man säger, at ofta flera af de förut anförda orsaker stöt tillsammans at befördra denna smittan. Tiden och flere observationer skola gifwa ljus i denna saken.

(a) Linders tankar om pesten p. 5: (b) ibid. p. 26. (c) Dese frågor har Vice Past. Herr Israel Reinius upfatt. (d) Uppå Öfwerhetens befallning blef Doct. Haggart år 1745. sticad til Österbottu at noga undersöka denna sjukta; men de anmärkingar han deröfwer giordt, har jag ej warit så lycklig at få se. En del af de berättelser, som Fältstaden Hatt upfatt, angående denna saken, har jag fåt genomgä.

S. 6.

Il slut wil jag, allenast med några ord, nämna de medel, hwilka häremot blifwit brukade. I början wiste man ingen ting at bruka deremot; utan allenast, at det utwärtas såret blef med en hwarf knifs udd upgräfwit så djupt det kunde tåla; deruti lades sedan intet annat, än het tobaks aska; och således blifwo många lyckeligen helade. Somlige plågade och bränna det med snösk, ja och med eldbrand; en swår cur. Men emedan detta sättet at curera, är icke allenast ganska swårt och äfwenöfverligt, utan det låter icke heller giöra sig altid, nembl. då skadan träffar på farliga och weta ställen, så har en och annan warit omtänkt at giöra försök med andra medel, som wore både lindrigare för patienten,

ten, och kunde wid alla förefallande tillfällen brukas. Med åtskilligt har man derföre gjordt försök; men utgången har intet alltid varit enahanda. Af framledne Lands Fästskären Haft utgafs til Sochnarne et Boskaps Theriac; men emedan gemene män (som nog ofta är en förachtare af medicamenter, särdeles då han ej förut är försäkrad om deras värckan) trodde intet löna middan och omskostnaden, at til handta sig något deraf; så blef det, för hända intet rätt brukadt; och alltså wet man ej något säga om des värckan; det föregifwes dock, at det ibland hulpit, ibland åter intet. Emot det utvärtes sårer hafwa bönderna med nytta brukat et slags gytta eller rostig jord, den de taga utur suncka lärr och dåder. Dannes qwinborna plåga annors swårta walmar med den samma; den brukas ock af bönderna til stomakare swårta; denna gytta lägga de på sårer, och har ofta hulpit. 3 Limingo hafwa de ystat en ost, och lagt den hel färsk och warm på sårer, samt ofta ombyt, hwilket metendels säges hafwa hulpit. Man har äfwen funnit för godt at skära up en groda och lägga den på sårer.

Genom dessa (åtskilligt annat, som man försökt, emedan de ej någon särdeles värckan haft, går jag, til at undfly widlystigheten, förbi) hafwa wäl många af de utvärtes besmitade Reatur blifwit botade; men emot den inwärtes sjukan, hafwa de ej med lika fördel kunnat nyttias; derföre har man gifwit dem in brännwin och krut, laskan af saltsitt, tiåröwatn, hwitlöf, salt, strömming doppadt i tiåra m. m. men sådant har sällan hulpit. Embårs-mos har wäl hulpit solck, men intet så. BIELCKENS Elixir intagit med sömibölk, har deremot haft ganska god värckan. Terpentins olja, med söt miölk eller Blåsten, har man funnit wara god. Enstråds olja, den de sielfwe kunna der på orten tillwårcka, kan äfwen med synnerlig nytta brukas deremot. Den önskelige värckan denna oljan haft så wäl emot den in-som utvärtes sjukan, har jag icke

Te allenast sjeff flere gængor sedt, utan har ock erhållit såkra och trovärdiga berättelser af andra derom (a). Meniskior, som af denna sjukan blifvit besmittade, hafwa mungat, at så snart denna ohan blifvit intagen, hafwa de kändt lindring inväntes; och blifvit snart och lyfeliggen läste. Och kan ej nekas, at ock detta ibland slagit felt, i synnerhet, om smittan såt tid, at wida utbreda sig i kroppen; ty då sötes såfångt bot. Af denna ohan tages åt en meniskia 30. a 40. dräp- par uti et stiedblad, eller något mera warmt swag dricka; derpå öfverlägges patienten wäl med kläder, så at han be- gynner swettas; således intages deraf 3. a 4. gånge i dygnet; desutom smörjes såret utanpå med samma olja. At andra Kreatur gifwes deraf et stiedblad, äfwen uti warmt swagdrick- så 3. eller 4. gånge i dygnet, och bör man laga, om möges ligt är, at Kreaturet kommer at swettas; med hästar kan det beqvämligast ske genom hastigt ridande. Den utväntes swulnaden bör wäl hackas med en hwarf knifs udd, och smör- jas med omrörde olja. Tilwäntningen af denna olja, läwer förmodeligen wara bekant, ty går jag det här förbi. Annors tilwäntes den (sedan Eustradet förut blifwit hel smält sönder- fluswit och wäl torkad) på samma sätt, som ryßzeller näs- wer oljan (b). För meniskior af denna sjukan besmittade har man sunnit skadeligt at bada, och för Kreatur at låta dem dricka.

Hwad för öfrigt til hämmandet af denna sjukans wida- re ufspridande kunde anföras, det finnes, dels uti Hög- öf- werhetens derom utkomna hälsofamma Förrordningar af den 13. Januarii år 1722. och af d. 23. Martii år 1750, dels kan ock af wederbörande i orten derom efter omständigheter stadgas och förordnas; mina wilkor tillåta mig ej hel- ler omständeligen utföra denna saken. Det wil jag allenast härwid anmärcka, at de pest-suckne Kreatur och deras ned- gråpande, såsom en högst nödig sak (c), borde intet så wårds-

wärdselst och oförswärligen handteras, som det af en del harts tills är skiedt. Den gemensamma myttan skulle således fördra, at deröfwer i synnerhet et wälskande öga och allswarsam hand hålles, det de besmittade Kreaturen hädanefter med all möjelig försigtighet handteras, och deras aas så djupt i jorden nedgräfwes, at de åtminstone med $1\frac{1}{2}$ aln jord öfvertäcks. Emedlertid önskar jag, at man ej widare hade af nöden at bruka denna swarsamheten!

(a) Vice Past. i Loppo Herr Isaac Lithovius, som äfwen underrättat bönderna derstädes om denna olijans märkan, har behagat meddela mig den benägna underrättelsen, at Han giordt ganska många lyckeliga curer dermed både på folk och så.

(b) Se häröf Herr Präsidis Bahuslänska resa p. 303.

(c) Soimlige hafwa hållit före, at man borde bränna upp de döda aas; men det torde också hafwa sina swårigheter.

G.

H.

H.

